

Aula d'Història de Lo Rat Penat
Conferència del professor D. Fernando Millán Sánchez

Tema XXXV.

El marquès de Sotelo.
La dictadura de Primo de Rivera en València.

La seua vida.

Carles de Sousa i Álvarez de Toledo, a qui coneixem en l'apelatiu de marquès de Sotelo, que és el seu títol nobiliari, naixqué en la ciutat de València l'any 1862; dècada del segle XIX, els anys xixanta, en els quals la capital del Túria és pròdiga en oferir-nos hòmens d'extraordinària vàlua en els diferents quefers del ser humà. Servixquen de prova sobre este tema els noms de Vicent Blasco Ibáñez, 1867, la Lliteratura, i de Joaquim Sorolla, 1863, les Belles Arts.

Membre el marquès de Sotelo, pel seu naiximent, de la noblea valenciana, els seus estudis primaris i secundaris estigueren dirigits a una intensa preparació que tenia com a finalitat fer-lo apte per al seu ingrés en la Marina espanyola, Acadèmia de Guardamarines, lloc de destinació dels seus majors que pogué aconseguir quan l'any 1879, tenia dèsset anys, va passar a formar part dels aspirants a ser part de l'oficialitat de l'Armada.

En la seua trayectòria militar, pròpia de qui eixercix tots els graus de l'Armada d'acort en l'escalafó, un fet hem de destacar per damunt de qualsevol altre: nos referim a la seua presència en les batalles navals que Espanya sostingué en el discórrer de l'any 1898. Batalles sostengudes contra les agressions dels Estats Units, Anglaterra i Holanda, àvides per destruir el poder ultramarí, Cuba, Puerto Rico, Filipines, que encara formava part del llegat rebut dels qui en el transcórrer dels sigles XV, XVI i bona part del XVII dominaren i eixamplaren, en el descobriment d'Amèrica, el món conegut.

Guerres desiguals les del 98, en les quals els nostres marins no podien oferir més que la seua capacitat de sacrifici i la seua disposició per a morir, en tant que la diferència armamentística entre els creuers i encuiraçats dels Estats Units i els que podia oferir la Marina espanyola, vells i ancorats en el temps, eren tan dispars que de res servia la perícia o l'intrepidea davant les diferències en la potència de fòc i en la calitat dels materials que aportaven els nous imperialistes americans.

El marquès de Sotelo es distinguí, especialment, en les batalles navals de les Filipines, les últimes colònies espanyoles capaces de resistir l'espenta enemiga, encara que el resultat final de la confrontació fora l'esperat. Una experiència vital, la debilitat de l'esquadra espanyola dejuna de les inversions necessàries per culpa de les rivalitats polítiques, que mai oblidaria el que anys més tart seria home destacat en la política espanyola.

Com a resultat del desastre ocorregut en el transcórrer de les guerres colonials, el marqués de Sotelo acceptà el seu trasllat de l'Armada que solcava les mars als llocs de representació de l'Armada en terra. Trasllat que va tindre com a primera destinació la prefectura de la comandància de Marina de Castelló. Un primer escaló en els seus nous comesos que serviria per a conèixer les seues qualitats polítiques i la seua capacitat de representació.

Passà posteriorment Carles de Sousa a ocupar el lloc de segon en el comandament de la Comandància de Marina de València, càrrec que fon l'antesala de la seua destinació final en l'Armada. Una destinació que seria el de cap de la Comandància de Marina de València. Càrrec que va obtindre en el discórrer de l'any 1818.

Una vida al servici permanent de la Marina espanyola que es tancava l'any 1924. Se retirava del servici actiu com a contraalmirant de l'Armada.

No es retirà el marqués de Sotelo de la vida activa despuix d'abandonar la seua vida de marí, sino que canvià el seu quefer militar pel quefer polític, ostentant dos càrrecs de singular importància la trayectòria dels quals estudiarem: cap provincial de l'Unió Patriòtica i alcalde de la ciutat de València.

El més de setembre de l'any 1923, Espanya, la seua vida política, havia patit un canvi transcendental. Apremiat pel temor a ser somés a juí pels desastres patits en les guerres africanes, recolzat per un eixèrcit que desijava acabar tant en els moviments separatistes propis de Catalunya i del País Vasc com en l'inseguritat permanent en els carrers que propiciaven les accions subversives dels anarquistes, sumades al temor despertat per les Folgues Generals que decretaven els moviments obrers, Alfons XIII decidí dissoldre el Parlament espanyol, tancar la vida política de caràcter democràtic, i entregar el poder al general Primo de Rivera.

Una entrega del poder absolut a l'eixèrcit, de qui Primo de Rivera era en el moment u dels seus representants més qualificats, per a que resolguera els problemes que pareixien més urgents:

La salvaguarda de l'unitat de la Pàtria amenaçada pels separatismes.

L'imprescindible recuperació del control pel govern de l'orde públic.

La recuperació econòmica de la Nació, necessària per a calmar les protestes obreres.

La recuperació de la degradada moralitat pública i la devolució del poder perdut a l'Iglésia Catòlica.

Un programa de govern de caràcter urgent que Primo de Rivera es propongué portar a la pràctica de manera immediata en el conjunt de militars dispostos a ajudar-lo. Militars entre els quals se trobava Carles de Sousa i Álvarez de Toledo, el marqués de Sotelo, que fea seus tots i cada u dels perills que atentaven contra la pròpia existència d'Espanya i dels valors ètics que, des del moment mateix del seu naiximent, li eren propis.

Encara que els inicis de la dictadura primorriverista foren de competència exclusiva dels militars, molt pronte Primo de Rivera fon conscient de la necessitat que tenia de formar un partit o un moviment de caràcter polític i social, capaç de convèncer als ciutadans de la bondat d'un govern que prescindia dels partits tradicionals, lliberals i moderats, que havien demostrat, des de fea temps, la seua incapacitat per a governar.

Un nou govern naixcut de la voluntat del rei Alfons XIII en el qual, units militars i civils, hòmens honrats dispostos a col·laborar pel be d'Espanya més allà de les idees que cada u d'ells poguera albergar tant en el domini de la política com en el de les creences religioses, tinguera com a únic objectiu la regeneració de la Pàtria.

Un nou govern que, d'acort en les idees exposades per Joaquín Costa, hauria d'estar dirigit per un “cirugià de ferro”, i sustentat per una organització política els quadros dirigents de la qual havien d'eixir d'aquells comandaments militars més preparats en cada regió espanyola, en cada província, per a connectar en la societat civil i incorporar als seus millors hòmens a la tasca proposta.

Per a dur a terme esta tasca, conformar l'Unió Patriòtica, nom que finalment seria el propi del nou moviment polític, en la província de València, la tercera en importància d'Espanya, Miguel Primo de Rivera, que la coneixia be per haver segut capità general del territori, designà a Carles de Sousa.

El marquès de Sotelo, contraalmirant de l'Armada en situació de retir, cap de la Comandància de Marina de València, seria el cap provincial de l'Unió Patriòtica i l'únic que ostentaria la prefectura de l'organització primorriverista en el discórrer dels anys de la dictadura militar.

Pel que a la trayectòria política del marquès de Sotelo fa referència afegir que, a partir de l'any 1927, fon també alcalde de València. Succeïa en el càrrec als dos militars que el varen precedir, el general Avilés, que fon el primer en ostentar-lo, i el capità de nau Lluís Oliag, que el succeí. Fins a l'any 1930 el marquès de Sotelo ostentaria el càrrec sense interrupció.

Un temps, 1923-1929, en el qual el marquès de Sotelo duria a terme una tasca política i de regeneració pública d'especial rellevància, que és la que nos proponem estudiar a continuació.

També anotar, per a completar la seua figura política, que Carles Sousa formà part de l'Assamblea Nacional Consultiva, un organisme que, en el desig del marquès d'Estella, títol que Primo de Rivera rebé despuix de la seua presència en els fets que posaren fi a les algarades separatistes del País Vasc, tindria com a finalitat prioritària substituir a les eliminades Corts parlamentàries, encara que les decisions de l'organisme no tindrien caràcter d'obligat compliment, sino que el seu paper acabava en els acorts o recomanacions que pogueren elevar-se al govern i al president del mateix com a màxima autoritat.

En realitat, Primo de Rivera partia, per a la seua concepció política, de tres fonts diferents: el Fascisme, el Regeneracionisme i el Militarisme.

La primera seria el coneiximent de la llabor que duya a terme en Itàlia Benito Mussolini, el *duce* que havia donat naiximent al Fascisme. Encara que

procedent de les files del socialisme, Mussolini havia captat el descontent de les gents en els partits tradicionals i el desig de trobar un govern fort que resolguera els problemes existents. Situació pareguda a la d'Espanya.

Afegia el *duce* italià ad esta realitat vixcuda, la passió per retornar a Itàlia la glòria perduda en els últims sigles, intentant recuperar, en una política mediterrànea especialment agressiva, el poder que l'Imperi Romà havia posseït. Se tractava, en resum, de forjar una Itàlia forta, capaç de conseguir que les Àguiles Imperials tornaren a cobrir el cel del *Mare Nostrum*.

Un eixemple que a Primo de Rivera li encantava seguir i que el seu fill José Antonio Primo de Rivera arreplegarà en els anys trenta per a dur-lo a la pràctica creant la Falange Espanyola.

En segon lloc, i per lo que fea referència a Espanya, li interessaven enormement els projectes del Regeneracionisme que, en els seus escrits, plantejava Joaquín Costa. El marquès d'Estella es vea personalment com el "cirugià de ferro" necessari per a la regeneració d'Espanya, i assumia la visió de l'autor de *Oligarquía, caciquismo y colectivismo agrario*, per lo que fea referència al cooperativisme com a alternativa al capitalisme, que pretenia incorporar al seu projecte.

En tercer lloc, i per a diferenciar-se dels atres, el general de Xerés partia de la pròpia estructura de l'eixèrcit i la seua capacitat de servici més allà de qualsevol ideologia, per a governar en eficàcia. Eren molts els generals que en el discórrer del sigle XIX havien posseït el poder en Espanya, Espartero, Narváez, O'Donnell, Prim..., i el seu error havia segut, justament, el confiar en els partits.

Primo de Rivera ni era un polític fasciste ni era un intel·lectual regeneracioniste. Era un militar de caràcter obert, pròxim al poble i dispost, de bona fe, a millorar la situació d'un poble des de la perspectiva de l'acceptació per part d'este de l'escala de valors que en el domini de l'estructura social era la pròpia, per tradició, de l'Espanya imperial. Monarquia, Eixèrcit, Iglésia, forces protectores del benestar del poble

Programa i ideologia que el marquès de Sotelo, com a militar en vocació de servici, com a catòlic i com a aristócrata, compartia plenament.

La seua obra.

Sobre cinc àrees específiques, l'urgent resolució dels seus problemes, se basà el treball del marquès de Sotelo en la seua condició de cap provincial de l'Unió Patriòtica i alcalde, durant tres anys, de la ciutat de València.:

1. L'organització i consolidació de l'Unió Patriòtica com a moviment cívico-polític que fora el suport del govern de Primo de Rivera.

2. La regeneració econòmica de la regió valenciana, en l'accepció del moment, tant des de la perspectiva empresarial com obrera, com el mig més segur per a resoldre les tensions socials.

3. La modernisació de la ciutat de València a partir d'una política agressiva d'Obres Públiques capaç de paliar el problema de la desocupació, al mateix temps que era un referent de les bondats del nou règim.

4. El reconeixement de la cultura popular, de les tradicions, i de les seues organitzacions més representatives, com a mig més idòneu per a arribar fins a les masses populars.

5. El desenroll d'un incipient regionalisme polític que, sense posar en qüestió l'unitat d'Espanya que era el propi suport del règim, iniciara una política de descentralisació del poder.

Per a fer real el poder ciutadà de l'Unió Patriòtica, que en principi es definia com a moviment cívic, el marquès de Sotelo va plantejar una estratègia de caràcter realista. Els hòmens honrats que necessitava per a consolidar l'estructura política del partit únic, només podia trobar-los en les organitzacions de caràcter catòlic que s'agrupaven entorn al Carlisme tradicionaliste i als núcleus catòlics fundadors del Partit Social Popular.

L'acostament al socialisme obrer se duria a terme, des de Madrid, en els acorts a subscriure en l'Unió General de Treballadors.

En València, per a dur a felix terme el projecte, el marquès de Sotelo contava en una ventaja inicial. Ací els catòlics i els carlistes, almenys la majoria d'ells, ja s'havien unit entorn a la ARAC, l'Associació Regional d'Acció Catòlica, presentant com a dirigents més qualificats a Manuel Simó, a Lluís Lucia, a Garcia Guijarro, a Desideri Criado. Ad ells havia de dirigir-se, els que en el moment monopolisaven el *Diario de Valencia*, per a convidar-los a incorporar-se com a dirigents en l'Unió Patriòtica.

Fon una visió real del moment polític. Els dos primers, com a màxims responsables del *Diario de Valencia*, s'excusaren de participar activament en la direcció de l'Unió Patriòtica, utilisant l'excusa que havien de preservar la neutralitat del periòdic, encara que a canvi varen oferir el suport extern al nou règim. Garcia Guijarro i Desideri Criado, i en ells la major part dels militants del Partit Social Popular, acolliren de bon grat l'oferta rebuda i es mostraren dispostos a col·laborar en la nova situació política.

En València el moviment cívic encorajat per Primo de Rivera, va ser, per això, l'autèntic motor d'una organització política que, donada la falta d'una autèntica fe en el seu futur per part d'alguns dels seus promotors (començant pel mateix Alfons XIII que només utilisà la Dictadura com una solució de compromís temporal), mai aplegà a consolidar-se com una autèntica alternativa política.

El govern de Primo de Rivera era un recurs d'urgència i no havia de ser res més.

Brillant fon, en veritat, el projecte de regeneració econòmica i social que alguns membres del govern de Primo de Rivera mamprengueren, Calvo Sotelo, Eduardo Aunós, i que en València tingueren una plasmació molt concreta en la creació de les Unions d'Empresaris en el camp dels terratinents, i de les cooperatives en el domini dels chicotets agricultors.

Anotem, per lo que al tema empresarial fa referència, el naiximent de les unions tarongeres, arrosseres, vinícoles..., que cristalisen en la creació de l'Unió Nacional d'Exportació Agrícola, dedicada a la protecció del comerç exterior valencià, i la Comissió Arrossera de Sueca.

Creacions empresarials que es completen en la posada en funcionament del Centre d'Estudis Econòmics Valencians i en la creació del Banc de València, instrument financer que es convertia en l'imatge més reconeguda de la potència econòmica del Regne de València.

Banc en el que apareixen com a responsables més significats, com a accionistes més qualificats, els llinages més reconeguts de la burgesia valenciana: Vilallonga, Casanova, Noguera, Boluda..., que han continuat sent, a lo llarg del segle XX, els autèntics referents en Espanya del poder valencià.

Com a contrapés al poder empresarial, i donada l'especial estructura econòmica valenciana a on el chicotet agricultor, industrial, artesà o comerciant tenen un pes específic determinant, el marquès de Sotelo, seguint l'estela que es desenrollava pel govern de Madrid assumint les tesis regeneracionistes de Joaquín Costa, potencià el naiximent de cooperatives de productors. Cooperatives que pogueren oferir en el mercat uns preus més ajustats per a la venda dels seus productes.

Una esperança permanent en Espanya, l'eliminació dels intermediaris, que en el transcórrer del temps mai ha pogut consolidar-se definitivament.

Un problema inesperat se feu present en el projecte de la regeneració econòmica plantejat per la Dictadura primorriverista, per lo que al Regne de València fea referència.

Els agricultors grans i chicotets demandaven del nou govern una política decididament lliurecanvista, que assegurara la seua presència en tots els mercats d'Europa en igualtat de condicions. Posició lliurecanvista que chocava frontalment en els interessos dels grans industrials catalans i vascos, que demanaven una política proteccionista que assegurara els seus productes davant la feroç competència que plantejaven els països europeus més desenrollats que oferien preus i qualitat molt més ventajosos.

Un dilema que mai se resolgué finalment, encara que el fer de Calvo Sotelo i del règim del partit únic se salvà en València gràcies a una política proteccionista del chicotet agricultor, que impedí la presència en la regió de les grans companyies estrangeres. Grans companyies que pretenien la compra d'enormes extensions de terra per a convertir-les en zones de regadiu i plantació de tarongers.

Ambició de monopolis estrangers que es feu present en l'experiència de la REVA, Regadius Valencians, i que el govern de Primo de Rivera tallà defenent els drets prioritaris dels agricultors valencians.

Fon en el domini de les obres públiques a on la pretensió regeneradora del nou règim, a pesar de la curtea de la seua existència, a penes nou anys, se feu més evident, conseguint l'acceptació generalisada de les classes més humils que trobaren en elles el treball que necessitaven i que no podien conseguir en les seues terres d'orige. Temps de grans emigracions cap a Madrit, Catalunya i València, que determinaren un canvi substancial en la composició social de les grans metròpolis.

Per lo que al marquès de Sotelo fa referència com a alcalde de la ciutat, anotarem com a obres públiques més destacades les referents als nous ponts que creuarien el riu Túria. A la transformació urbanística del centre de la ciutat en les obres del nou Ajuntament. A la creació del Mercat Central com a punt de referència del poder del chicotet comerç valencià, i el Matador de la ciutat que modernisava l'atenció sanitària dels productes dedicats al consum humà.

U dels problemes que la ciutat de València no havia segut capaç de resoldre en el transcórrer dels anys era el referent a la comunicació fluïda i fàcil de l'urbs en el seu port, fins a l'extrem d'haver-se acunyat l'idea de que la capital del regne vivia de cara a l'Horta pero d'esquena a la mar.

D'esquena al seu port i d'esquena, igualment, als seus poblats marítims. Poblats marítims que vivien en una permanent independència de la metròpoli. Independència agreujada, per lo que a l'oblit de les autoritats fea referència, per les noves construccions, els nous barris que s'alçaven pròxims a les vores de la Mediterrànea.

Per a resoldre esta qüestió, i seguint l'estela marcada pels seus antecessors, el general Avilés i el marí Lluís Oliag, el marquès de Sotelo decidí concloure definitivament la construcció de dos ponts, el d'Aragó i el de Nazaret o de les Darassanes, noms que la ciutadania ha convertit en definitius, encara que en principi degueren dir-se del Príncip i del marquès d'Estella, i que resolien dos problemes d'importància capdal: la conexió directa en el port i en els antics poblats marítims; i la conexió en els nous poblats que naixien en l'atra vora de la desembocadura del riu Túria.

El pont d'Aragó, continuat per l'avenguda del Port, se convertí, i continua sent-ho quan estem pròxims a celebrar el seu centenari, en l'artèria central de comunicació entre la ciutat i el seu port, i com a extensió en tots els poblats marítims, Vilanova del Grau, Cabanyal, Malvarrosa, que es senten aixina més integrats en la gran urbs.

El pont de Nazaret o de les Darassanes, per la seua part, cobrix missió pareguda, posant en contacte els nous poblats marítims en la gran ciutat i en els núcleus poblacionals de l'Horta.

Obra en veritat fòra de lo comú, que ha de transformar definitivament a la ciutat de València fent-la passar de la consideració d'una ciutat gran a una capital europea, és la que es dugué a terme en este periodo de temps que estudiem, en la transformació del núcleu urbanístic que rodejava al vell Ajuntament i la seua influència sobre tot el centre de la ciutat.

A partir de l'edifici propi de l'Iglésia de Santa Rosa, del qual podem contemplar les pintures de Vergara, del derrocament del convent de Sant Francesc, de la compra dels seus horts i de la remodelació d'una plaça central que pren forma de pentàgon, i en la qual se situa el nou Ajuntament, projecte que porta en sí l'ingent faena d'expropiacions, de derrocaments i de construcció de nous edificis entre els quals se troben els dedicats a seu central de Correus, de la Telefònica, de bancs d'importància nacional, d'hotels i de grans restaurants, la ciutat adquirix la dimensió nova que li permet complir el paper de gran metròpoli.

Una nova plaça central, centre d'encontre ciutadà, que articula l'Ajuntament en l'Estació del Nort, centre ferroviari, a través de l'artèria que hui porta el nom de l'alcalde que estudiem, en la Llonja i el Mercat Central a través del carrer de Maria Cristina, referència a la mare del rei, i en el propi riu Túria a partir del carrer de les Barques i del Pintor Sorolla, que servixen per a derruir el vell barri nomenat de peixcadors, que era barri propi de la prostitució en els començaments del segle.

Obra imperible que els alcaldes que el substituïren varen completar.

Una atra dimensió adquirix l'obra, sorprenent, del Mercat Central. La ciutat més comercial d'Espanya, aquella que podia oferir una pléyade de chicotets comerciants superior a qualsevol atra ciutat en el terreny del comerç minoritari, no tenia, en el discórrer del primer terç del segle XX, un edifici per al seu Mercat Central. Un mercat que es componia de chicotetes paradetes que augmentaven segons passava el temps, oferint l'aspecte dels antics socs musulmans.

Per a salvar estes situacions, per a dignificar el comerç minoriste, el temps de la dictadura de Primo de Rivera en València estigué dedicat a la construcció d'un nou edifici que, alçant-se molt pròxim a l'antic mercat de paradetes, poguera oferir al món la verdadera image de la València comercial. Un edifici que era un santuari en el que tot el chicotet comerç de l'alimentació estiguera profusament representat.

L'image que ha oferit el Mercat Central de València, tant en la seua bella estructura externa com en el seu interior, complí en créixens els desijos dels que el crearen. Hui, com en tot el temps passat, és una image del poder valencià i una exposició de color i riquesa del nostre comerç que no té igual en Europa.

Políticament tal volta l'encert més important del marqués de Sotelo i dels qui el precediren en l'alcaldia durant el periodo històric que estudiem, fon donar-se conte del valor de consolidació del règim, d'aproximació a la societat, que tenien les festes tradicionals, la cultura popular, que en la ciutat de València està representada, com cap atra, per les seues festes més populars i universals. Parlem de les Falles.

Era el camí més ràpid i senzill per a aplegar fins a les masses populars, per a popularisar al nou govern, que decidí enaltir-les com cap atre. Aproximació al poble que es va intentar en unes atres celebracions, les reines dels Mercats, per eixemple, pero que no pogueren competir en ningun moment en lo que significaven unes festes josefines que eren l'expressió més acabada del geni d'un poble que despedia l'hivern i rebia la primavera en el somriure en els llavis i en la recuperació de la llengua pròpia, dels vestits, dels dirs i les glòries, dels seus antepassats.

Un èxit davant els ciutadans de l'urbs de la capital i de tota la regió valenciana, que corroboraren els alcaldes de la ciutat de València de l'etapa primorriverista, al donar suport a la celebració institucional de la processó del 9 d'octubre. Aquella que commemorava el naiximent del regne cristià de València despuix de la conquesta de Jaume I. Una reivindicació de Lo Rat Penat, la més antiga de les institucions culturals valencianistes, sempre desoïda pels governs de la monarquia.

I tanquem la semblança de Carles de Sousa i Álvarez de Toledo, el marquès de Sotelo, plantejant la seua defensa de l'autonomia administrativa de les províncies i regions, estes eren les seues expressions, i el reconeiximent de la seua singularitat en el marc de l'unitat política d'Espanya que ningú podia posar en qüestió perque era el basament sobre el qual s'edificava el nou sistema polític.

Era un tema complicat, el del regionalisme cultural i administratiu, que no podia passar de l'àmbit cultural, en tant que el nou govern al que representaven havia naixcut com a conseqüència, entre atres problemes apuntats, de la necessitat d'acabar en els nacionalismes separatistes que, además del País Vasc i de Catalunya, s'apuntaven en uns atres territoris espanyols.

Per això el tema de la singularitat diferenciadora de les regions, la seua llengua, la seua història, la seua cultura, s'emmanxerava una miqueta en el suport a la descentralisació administrativa de les Províncies, i en l'aparició d'estructures comarcals de servicis, les Mancomunitats, que no posaren mai en qüestió l'unitat d'Espanya.

Podia paréixer una contradicció, pero en el fondo es tractava de recuperar les tesis carlistes, que, front al lliberalisme creador de l'unitat nacional a imitació de la França naixcuda de la Revolució, plantejaven la tornada a les estructures tradicionals d'Espanya, a les pròpies dels regnes migevals, que, en el transcórrer del segle XV, en el regnat dels Reis Catòlics, gràcies al seu consens, havien propiciat el naiximent d'Espanya.

Una Espanya que, a diferència de la naixcuda en la Constitució de 1812, lliberal i unitària, se formava en el reconeiximent de les diferències existents entre els regnes de Castella i Aragó, entre les diferents regions que els conformaven, diferències pròpies de les trayectòries històriques i culturals que els diferents regnes espanyols havien vixcut en el transcórrer de la seua Història.

Unir el projecte imperial dels Reis Catòlics en els temps presents era l'objectiu que es marcaven els qui creïen en el futur marcat pel govern de Primo de Rivera.

El marquès de Sotelo, que abandonà la primera línia de la política despuix de l'adveniment de la II República, va morir en València l'any 1937.